

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING G‘AZALLARI ADABIY – LISONIY TAHLILI

Anarkulova Zubayda Fayzullo qizi

o‘qituvchi, Ingliz tili 3-fakulteti,

Inling tili integrallashgan kursi №3,

Abilova Lobar Abdurashid qizi - Ingliz tili 3-fakulteti talabasi,

Esanova Muxlisa Mamatmo‘min qizi

Ingliz tili 3-fakulteti talabasi,

Abdurahmonova Munajat Rustam qizi

Ingliz tili 3-fakulteti talabasi,

Annotatsiya: Zahiriddin Muhammad Boburning g‘azallari O‘zbek va Jahon adabiyoti tarixida muhim ahamiyat kasb etadi. Bobur g‘azallari, uning ichki dunyosini, tuyg‘ularini, o‘zining falsafiy o‘zgarishlarini ifodalaydi va uning boshqaruvining ustivorliklarini ko‘rsatadi. Bu g‘azallar Boburning shoirlik mahorati, o‘zining o‘zbek xalqining mamlakatidagi muhimligini aks ettiradi.

Kirish so‘zlar: *G‘azal, tarjimayi hol, metafora, tasavvuf, gul, mashuqa, oshiq, ramz.*

Аннотация: Газели Захириддина Мухаммада Бабура занимают важное место в истории узбекской и мировой литературы. Газели Бабура выражают его внутренний мир, чувства, его философские изменения и показывают приоритеты его правления. Эти газели отражают поэтическое мастерство Бабура, его место в узбекской литературе и истории. Его газели отражают его личный свет и его уникальную значимость в стране узбекского народа.

Ключевые слова: *Газель, биография, метафора, мистика, цветок, любовница, возлюбленная, символ.*

Abstract: Zahiriddin Muhammad Babur's ghazals have an important place in the history of Uzbek and world literature. Babur's ghazals express his inner world, feelings, his philosophical changes and show the priorities of his administration. These ghazals represent Babur's poetic skills, his place in Uzbek literature and history. His ghazals reflect his personal light and his unique importance in the country of the Uzbek people.

Key words: *Ghazal, biography, metaphor, mysticism, flower, mistress, lover, symbol.*

Kirish. Zahiriddin Muhammad Bobur shoh va shoir sifatida O‘zbek va Jahon adabiyotida o‘z o‘rniga ega. Nafaqat davlat ishlarida balki nasriy asarlari bilan o‘zini ko‘rsata oldi. Uning “Boburnoma” asarida shoirning ichki hissiyotlari, tuyg‘ulari va o‘zining dunyoqarashini o‘rganishga yordam beradi. Bu asar Bobur shaxsiy hayotining yanada chuqur tushunchalarini o‘rgatadi. Boburning bir g‘azalida Afg‘oniston yo‘lini tanlashi hasrat to‘la dard va iztirob bilan ifodalangan edi. U g‘azallarining har bir baytda

voqea va hodisalar orqali o‘z ichki olamini, dunyoqarashini ifodalagan. Boburning nasriy asarlari bilan bog‘liq she‘riy marosimlarda mustahkam bog‘liqlik mavjud. Nosir Bobur ayta olmagan dard, istirob va ruhiy kechinmalari shoirning g‘azallarida aks ettirilgan. “Keldi ul vaqtiki.. “ Zahiriddin Muhammad Boburning Movurounnaxrdan Afg‘oniston, Kobul tomon yo‘l olishi shoir hayotining eng murakkab davri bilan bog‘liq. Aynan shu mavzuga oid o‘zgacha yondashuvlar, turlicha talqinlar mavjud. Keldi ul vaqtiki, boshimni olib ketgaymen, Olam ichra ayog‘im yetganicha yitgayman. Avvalo savol tug‘iladi. Zahiriddin Bobur bu misralar orqali hayotining qaysi murakkabli davrlari nazarda tutilgan? Shoirning Movarounnahrdan Xuroson tomon yo‘l olishi, Shayboniyxon bilan Samarqand taxti uchun jang olib bor jang qilganidan so‘ng, Samarqandni tark etishga rozi boladi. Hammasi shu davrdan boshlanadi, aslida. Darhaqiqat, qo‘nim topadigan joyi tayin bo‘lmagan, o‘zini hamma joyda begonaday his qiladigan, toj-taxtsiz, hattoki kun kechirishga ham qiynalib qolgan “yalang oyoq ko‘p yurgandan oyoqlarim andoq bo‘lib edikim, tog‘ va tosh tafovut qilmas edi” degan shoirning ahvolini tasavvur qilish mumkin. Shu o‘rinda g‘azal mirsalariga e‘tibor beraylik: Istaram o‘zni aziz elga ko‘nikmasliktin, Nega o‘zumni ulus ko‘zida xor etgaymen? Zahiriddin Bobur- tabiatan juda g‘ururli, davlat ishlarini birovning orqasidan yurgizishni o‘zi uchun nojo‘ya ish deb biladigan shaxs. U shunday sharoitga tushgan ediki, uning atrofidagi hamma u uchun begona edi. Hamma yaqin deb bilganlari unga dushman nazari bn qaraganidan hech kimga ishonchi qolmagan edi. O‘zining g‘azallari orqali yolg‘izligini bayon etishga harakat qilgan. Biz Zahiriddin Muhammad Boburning bir g‘azalidan parchani olib, uning tarjimayi holidagi muqobil voqea-hodisalar, shoir va adibning hayoti bilan bog‘liq holda qiyosiy tarzda ko‘rib chiqishga harakat qildik. Albatta, shoirning hamma g‘azallari bunday mazmunga ega emas. G‘azalning vazifasi oshiq va ma‘shuqaning hissiyotlari, iztiroblari bilan bog‘liq, aslida. Biroq Zahiriddin Boburning adabiy me‘rosida Vatan hijroni aks etgan g‘azallar talaygina. Zahiriddin Muhammad Bobur, O‘rta asr Sharq adabiyotining yetuk vakili sifatida tanilgan bo‘lib, uning she‘riy merosi, ayniqsa g‘azallari, adabiy dunyo uchun beqiyos ahamiyat kasb etadi. Boburning g‘azallari uning ruhiy olamini, estetik didini va fikriy dunyoqarashini aks ettiruvchi mo‘jizakor san‘at asarlari sifatida e‘tirof etiladi. Ushbu maqola Boburning ba‘zi g‘azallarini chuqur tahlil qilish orqali uning adabiy va falsafiy qarashlarini yoritadi. G‘azal 1: Tabiat va Inson Bobur o‘zining birinchi g‘azalida tabiatni go‘zallik va hayot manbai sifatida tasvirlaydi, bu esa uning estetik qarashlarini ochib beradi:

"Oftob chiqqanda, gulzorlar yuz ochib,
Ko‘ngil gulshanida umidlar gullab.
Bahor nafasi, yangi kun muborak,
Har yon ishq aro, hayot yangilanib."

Bu misralarda Bobur oftob va bahor nafasini umid va yangilanish ramzi sifatida ishlatadi. Uning she‘rlarida tabiat voqealari ko‘pincha insoniy hissiyotlar va ruhiy holatlar bilan chambarchas bog‘lanadi. Ushbu yondashuv orqali Bobur tabiat va inson o‘rtasidagi uzviy aloqani ta‘kidlaydi, bu esa uning tasavvufiy qarashlariga ham oydinlik kiritadi.

G‘azal 2: Muhabbat va Tasavvuf Ikkinchi g‘azalida Bobur muhabbatni ruhiy va tasavvufiy tajriba sifatida tasvirlaydi, bu uning asarlarida muntazam uchraydigan mavzu:

"Ko‘zlaringda ko‘rdim o‘sha yorug‘ olamni,
Ishq alevi bilan yonar ko‘ngil qalamni.
Bu dunyoda meni boshqacha ko‘rishimga,
Sabab bo‘lding, aziz, ruhiy kamolat sari."

Bobur bu misralar orqali sevgilining go‘zalligini, uning ko‘zlarida ko‘ringan "yorug‘ olam"ni tasvir qiladi. Bu tajriba unga nafaqat insoniy, balki ilohiy muhabbatni ham tuyush imkonini beradi. Muhabbat, Bobur nazdida, ruhiy ozodlikka va shaxsiy kamolotga eltuvchi kuchdir. Zahiriddin Muhammad Bobur g‘azallarida o‘zining ichki dunyoqarashini, estetik va tasavvufiy qarashlarini mahorat bilan ifoda etadi. Uning asarlari orqali ko‘rsatilgan tabiat va insoniy tajribalar, shuningdek, muhabbat va ruhiy ozodlik mavzulari adabiyotshunoslar va o‘quvchilar uchun chuqur ma‘noli tushunchalar manbai bo‘lib xizmat qiladi. Bobur she‘riyatining bu xususiyatlari uning asarlarini nafaqat tarixiy va madaniy, balki ilmiy jihatdan ham o‘rganishga arziydigan qiladi. Uning g‘azallari zamonaviy adabiyotshunoslikda ham dolzarb bo‘lib qolmoqda, chunki ular inson tafakkurining universal jihatlarini o‘zida mujassamlashtiradi va zamonaviy o‘quvchi bilan chuqur ma‘naviy aloqa o‘rnatish imkonini beradi. Bobur G‘azallarining Poetik Strukturasi va Tilining O‘ziga Xos Xususiyatlari: Bobur she‘riyatida tilning boy va ifodali qo‘llanilishi, uning asarlari uchun xos bo‘lgan muhim xususiyatlardan biridir. Uning g‘azallarida foydalanilgan so‘zlar va iboralar, uning zamonasining adabiy tilidan farqli o‘laroq, aniq va teran ma‘nolarni ifodalashga qodir. Ushbu xususiyatlar Bobur g‘azallarining tahlilida quyidagi jihatlar orqali ko‘rinadi: Alliteratsiya va Assonans: Bobur o‘z g‘azallarida tez-tez alliteratsiya va assonans usullaridan foydalanadi, bu esa matnni ritmik va musiqiy qiladi. Misol uchun, "Ko‘zlaringda ko‘rdim o‘sha yorug‘ olamni, Ishq alevi bilan yonar ko‘ngil qalamni" misralarida "ko'", "o'sha", "olamni", "alevi" so‘zlari orqali yuzaga kelgan ovoz takrori she‘rning ohangdorligini oshiradi. Metafora va Ramzlar: Bobur o‘zining poetik ifodasida keng miqyosda metafora va ramzlardan foydalanadi. Ular orqali murakkab tuyg‘ular va tafakkurlarni sodda va tushunarli qilib ifoda etish mumkin. Masalan, "yorug‘ olam" iborasi sevgilining ko‘zlarida ko‘rilgan ma‘naviyat va go‘zallikni anglatadi, bu esa ko‘rish va idrok etishning ramziy tasvirlarini yaratadi. Bobur G‘azallarida Insoniy va Tasavvufiy O‘lchovlar: Bobur g‘azallarida insoniy tajribalar va tasavvufiy o‘lchovlar uyg‘unlashgan holda namoyon bo‘ladi. Uning she‘riyatida insonning o‘z-o‘zini anglash jarayoni va ilohiy bilimga intilish g‘oyasi muhim o‘rin tutadi. Ushbu tahlil orqali Bobur g‘azallarining quyidagi aspektlari diqqatga sazovor: Insoniy Qadriyatlar: Bobur g‘azallarida insonning o‘zligini anglash, muhabbat va mehr-oqibat kabi insoniy qadriyatlarni qidirish mavzulari tez-tez uchraydi. Bu mavzular uning she‘riyati orqali o‘zini o‘zi anglash va boshqalarga bo‘lgan hurmat kabi tushunchalarni chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi. Tasavvufiy Qidiruvlar: Tasavvufiy tushunchalar Bobur g‘azallarida ko‘p uchraydi. Uning she‘riyatida tasavvufiy ma‘naviyatning o‘ziga xos jihatlar — nafs bilan kurash, ruhiy ozodlik va ilohiy bilimlarni

izlash kabi mavzular orqali, o‘quvchi bu jarayonlarni boshdan kechirgan shoirning ichki kechinmalariga guvoh bo‘ladi. Zahiriddin Muhammad Bobur g‘azallarining tahlili uning she‘riyatidagi estetik va falsafiy chuqurlikni namoyon qiladi. Uning asarlari o‘rta asr Sharq adabiyotining boy va rang-barangligini ko‘rsatibgina qolmay, balki zamonaviy o‘quvchilarga ham ta‘sirchan fikrlash va ruhiy tajriba manbai bo‘lib xizmat qiladi. Uning g‘azallari zamon va makon chegaralaridan oshib, inson tuyg‘ularining universal aspektlarini yoritishga qodir. Boburning g‘azallari, uning estetik qarashlarini aks ettiruvchi san‘at asari sifatida, o‘ziga xos tasviriylilik va tuyg‘ularning boy ifodasiga ega. Uning she‘rlarida foydalanilgan tasvirlar, o‘quvchilarni faqat hissiy darajada emas, balki vizual darajada ham jalb qiladi. Misol uchun, quyidagi bandlarda:

“Gul ochilganda, dunyo boshqacha tuyuladi,
Har bir barg yaltiroq shabnam bilan qoplangan.
Bu manzaralar orqali, hayotning yangi fasli boshlanishini his qilamiz,
Har bir yangi kun, umid va tajriba bilan to‘la.”

Bu misralar orqali Bobur tabiatning go‘zalligini va uning inson hayotidagi ahamiyatini ta‘kidlaydi. Uning she‘rlarida tasvirlangan manzaralar, o‘quvchilarga tabiat bilan birlashish va uni teranroq his qilish imkonini beradi.

Bobur o‘z g‘azallarida fikriy va tasavvufiy muvofiqligi yaratishga muvaffaq bo‘lgan. Uning asarlari, inson tafakkurining chuqur qatlamlariga kirish va uni ma‘naviyat yuksakliklariga olib chiqishga qodir. Uning g‘azallarida keltirilgan fikrlar va tasavvufiy qarashlar o‘quvchilarni o‘z-o‘zini anglash va ruhiy o‘sish sari boshlaydi. Masalan:

“Ishq yo‘lida azob chekib, nafsni yengdim,
Bu yo‘l meni ruhiy ozodlikka yetakladi.
Endi har bir nafasim, ilohiy sevgi bilan to‘lgan,
Men bu dunyoni boshqacha ko‘z bilan ko‘raman.”

Bu band orqali Bobur nafs bilan kurash va ruhiy ozodlikka erishish jarayonini ifodalaydi. Uning she‘rlarida ishq va ma‘naviyat muntazam ravishda qo‘llab-quvvatlanadi, bu esa o‘quvchilarga o‘z ruhiyatlarini chuqurroq tushunish imkonini beradi. Zahiriddin Muhammad Bobur g‘azallari orqali o‘quvchilarga faqat go‘zallik va estetika emas, balki fikriy va ruhiy boylikni ham taqdim etadi. Uning asarlari, o‘rta asr Sharq adabiyotining noyob namunasini taqdim etibgina qolmay, balki zamonaviy dunyoda ham muhim ma‘naviy va estetik ahamiyatga ega. Boburning she‘riyati, uning zukkoligi va chuqur ma‘naviyati bilan har bir o‘quvchi uchun ilhom manbai bo‘lib xizmat qiladi, va uning asarlari adabiyotning universal qiymatlarini yorqin namoyon qiladi. Sharq mumtoz adabiyotida har qanday timsol va ramzlar ijodkorning maqsadini. Badiiy ifodalash uchun xizmat qilganganidek Bobur ijodida ham ko‘plab misollarini ko‘rishimiz mumkin. Jumladan, mumtoz she‘riyatda oshiqni. Bulbulga, ma‘shuqani gulga, qomatini sarvga, shuningdek, ko‘zini ohuga, raqibni esa tikanga qiyoslash orqali tashbeh, tashxis, tanosib singari she‘riy san‘atlar hosil qilingan. Shu jumladan Bobur ijodida ham bu san‘atlar yaqqol namoyon bo‘lgan. Bu haqida adabiyotshunos olim Ibrohim Haqqulov mana bunday fikrlarni bayon etgan: “Boburda o‘ziga xos bir gulparastlik zavqi bor. Shoir ba‘zan gul

timsolini shunday tashxislantiradiki, xayolingizda gulday nozik, gulday sehrli bir sanam jonlanib ketishini sezmay qolasiz. Bobur she’rda gulning muattar bo‘yi, rangin bo‘yoqlari va betakror jozibasini mujassamlantirgan shoir. Chunki qalamni u qachon fikr, qachon ruh va tuyg‘u yoki hol va ehtiros qo‘liga tutqazishni juda yaxshi farqlaydi.

Bobur g‘azallarida gul timsoli orqali yor go‘zalli, husnu chiroyi, nozikligi, gulning tikani vositasida uning oshiq ko‘ngliga solgan jafosi tasvirlangan. Bundan tashqari g‘azallarida yorning lutfu inoyatidan mamnunlik, beqiyos go‘zalligini tomosha qilib lazzatlanish, yor vaslini e‘zozlash tuyg‘ulari alohida o‘rin egallaydi. Sen gul kibi to g‘amzadasen husnunga mag‘rur bulbul kibi g‘amzadamen husnunga hayron misralari keltirilgan. Bunda g‘amzadasen, g‘amzadamen kabi bir biriga ohangdosh, ammo ikki sòz ham baytda boshqa boshqa ma’nolarni ifodalaydi. Birinchi misrada “g‘amzadasen” – noz-ishva qilyapsan, ikkinchi misrada esa “g‘amzadamen” –g‘amnokman ma’nosida. Ya’niki, sen gul kabi husningga mag‘rur, noz-ishva bilan mashg‘ulsan, men esa bulbul singari chiroying g‘amnokiman, husningni ko‘rmoq qayg‘usidaman. Ushbu satrlarda tashbeh san’ati yaqqol namoyon bòlgan bòlib, o‘z holatini bulbulga, yorni esa gulga o‘xshatadi. Bundan tashqari, “gul kibi g‘amzadasen” hamda “bulbul kibi g‘amzadamen” kabi satrlar mazmunan qarshilantirilgan. “She’r misralarida bir-biriga zid mohiyatga ega narsa-hodisa, belgi, tushunchalarni o‘zaro qarama-qarshi qo‘yish orqali vujudga keltiriladigan san’at tazoddir.

Xulosa qilib aytadigan bòlsak, Bubur ijodida o‘zining janr xususiyatlari bilan o‘zbek adabiyotining nodir namunalari qatoridan faxrli o‘rin egallaydi. U asarlarida òz qarashlari orqali hayot va insonni qadrlash, go‘zallikdan bahramand bo‘lishga intilish haqida oshiq zamiriga yashiringan lirik qahramonni yetkazib bergan. Shuning uchun ham Bobur she’riyatini ul zot yashab o‘tgan murakkab davrning o‘ziga xos badiiy ko‘zgusi deyish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qudratullayev H.” Keldi ul vaqtki...” maqola.2012
2. Qayumov A. Tahliliy maqola. 2008.
3. Shodiyeva N. Maqola. 2023.
4. <https://arboblar.uz/uz/people/zakhiriddin-mukhammad-babur>